Asia: O 20/2015 vp Tulevaisuusvaliokunnan selvityshankkeet 2015 - 2019

Teema: Miten lasten ja nuorten asioita voidaan edistää hyvinvointitalouden ja –palveluiden avulla? Mikä on tärkeää erityisesti lasten ja nuorten näkökulmasta?

JATKUUKO LASTEN HYVINVOINNIN MENESTYSTARINA?

Asiantuntija: VTT, YTT (h.c), ITLA:n hallituksen varapuheenjohtaja, Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman ohjausryhmän pj (STM) Maria Kaisa Aula

Lasten ja nuorten hyvinvointi eriarvoistuu – mielenterveys uusi kansanterveysongelma

Kansainvälisesti vertaillen suomalaiset lapset voivat keskimäärin hyvin, mutta lasten hyvinvointi eriarvoistuu ja erilaistuu. Yhdeksän lasta kymmenestä on tyytyväinen elämäänsä, heillä on ystäviä ja harrastuksia ja he pystyvät keskustelemaan vanhempiensa kanssa asioistaan ja he kokevat vanhempien tukevan koulunkäyntiään. Monessa asiassa suunta on ollut hyvä. Väkivallan käyttö kotikasvatuksessa on vähentynyt ja lasten kasvuympäristö on aiempaa turvallisempi. Koulun osallistumiskulttuuri ja työilmapiiri ovat kohentuneet ja koulusta pitäviä yläkoululaisia on enemmän kuin aikaisemmin. (Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2014, Kouluterveyskysely)

Pienellä osalla lapsia ongelmat kuitenkin kärjistyvät. Sadan yläkouluikäisen nuoren joukossa kahdeksan ei pysty juuri koskaan keskustelemaan vanhempiensa kanssa asioistaan, neljä näkee vanhempansa humalassa viikoittain ja kolme on joutunut fyysisen kuritusväkivallan kohteeksi elämänsä aikana. Kahdeksan asuu pienituloisessa perheessä. Sadan yläkouluikäisen joukossa 11 lukee heikosti, seitsemän joutuu viikoittain kiusatuksi koulussa, kahdeksalla ei ole läheistä ystävää ja 11 on tyytymätön elämäänsä. (Kouluterveyskysely, Lapsiuhritutkimus)

Erityinen haaste ovat mielenterveysongelmat. Mielenterveysongelmien taustalla on usein ihmissuhteisiin ja niiden jatkuvuuteen liittyviä pulmia, yksinäisyyttä, nähdyksi ja kuulluksi tulemisen vajeita, pitkäaikaista kiusaamista esimerkiksi erilaisuuden takia sekä vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmia, perheväkivaltaa ja vaikeita huoltajuuskiistoja.

Nämä ongelmat kasautuessaan luovat koulusta, kaveripiiristä ja työstä syrjäytymisen kierteitä, joiden katkaisemiseen tarvitaan sekä lapseen ja nuoreen että heidän vanhempiinsa vaikuttavaa tukea ja apua.

Lastensuojelutarpeiden taustalla vanhemmuuden ja kasvatuksen osaamisen vajeita

Tuoretta tietoa perheiden vaikeimmista ongelmatilanteista on saatu THL:n LaskeTut-hankkeesta, jossa selvitettiin lastensuojelussa lapsen sijoituksen taustalla esiintyviä tekijöitä. Eniten esiintyvinä tekijöinä sijoituksen taustalla näyttäytyivät vanhemman uupumus ja jaksamattomuus (58 %). Esille nousivat lisäksi kasvatustyylin sopimattomuus lapsen tarpeisiin nähden (50 %) sekä perheen sisäiset tai uusperheiden väliset vuorovaikutusongelmat ja ristiriidat (50 %).

Lähes joka toisen (48 %) lapsen perheessä esiintyi sosiaalityöntekijöiden arvion mukaan vanhemman toiminnan ohjaamisen vaikeutta (46 %). Myös vanhemman mielenterveysongelma

(33 %) sekä vanhemman alkoholinkäyttö (26 %) tulivat esille. Kolmasosa lapsista oli eroperheestä ja useiden lasten perheissä oli tapahtunut joitakin muutoksia edellisen 12 kuukauden aikana.

Lapsista, joiden kohdalla oli tarvittu tai harkittu sijoitusta, 70 prosenttia ei ollut saanut jotain tarvitsemaansa palvelua. Palvelua ei joko ollut lainkaan tai sitä ei ollut riittävästi tarjolla.

Palveluiden hajanaisuus sekä lasten, nuorten ja perheiden kohtaamisen puutteet haittaavat vaikuttavuutta

Lasten, nuorten ja perheiden palveluiden ja tuen hajanaisuus heikentää niiden vaikuttavuutta, lisää erityispalveluiden käyttöä eikä tarjoa lapsille ja perheille heidän tarvitsemaansa tukea ajoissa. Lasten ja nuorten arki eletään kotona, koulussa, varhaiskasvatuksessa sekä harrastusyhteisöissä. Palvelut ja tuet jakautuvat sosiaali- ja terveystoimen, sivistystoimen, työllisyyden, yhdyskuntasuunnittelun sektoreille ja ammattikunnille. Järjestöjen ja seurakuntien mahdollisuuksia ei riittävästi hyödynnetä.

Ongelmia on sekä kokonaisuuden johtamisessa/yhteistyössä että ihmisten kohtaamisessa. Sektorisoitunut suunnittelu, ohjaus, tiedonhallinta, budjetointi sekä ammattilaisten koulutus uusintavat hajanaisuutta**.** Johtamisessa korostuu sektorikohtainen suoriteohjaus kokonaisvaltaisen vaikuttavuuden johtamisen sijasta.

Puutteita on myös lapsen ja nuoren mielipiteiden selvittämisessä, kuulemisessa ja kokonaisvaltaisessa kohtaamisessa. Suurimmat ongelmat ilmenevät tilanteissa, joissa lapsi, nuori tai koko perhe tarvitsee useita eri palveluita.

Huostaanottojen taustalla on siis paitsi lasten, nuorten ja perheiden vaikeita tilanteita, myös palvelujärjestelmän kyvyttömyyttä auttaa (THL/LaskeTut/HuosTa). Vanhemmuuden tukea sekä kotiin menevää apua ei ole tarjolla järjestelmällisesti niin, että lasten ja vanhempien vuorovaikutussuhteiden ongelmia pystyttäisiin auttamaan ajoissa. Perheen kokonaisvaltainen tuki on liian vähäistä.

On hyvin todennäköistä että moni lasten kodin ulkopuolelle sijoittaminen olisi kyetty ehkäisemään, jos vanhemmilleolisi kyetty tarjolamaan oikea-aikaista ja laadukasta vanhemmuuden tukea. Laadukas tuki on myös vaikuttavaa. Nyt käytössä olevien avohuollon tukitoimien vaikuttavuudesta tiedämme kuitenkin yleisesti ottaen hyvin vähän. Jatkossa tulisikin entistä enemmän keskittyä toimiin joiden vaikuttavuudesta meillä on tutkittua tietoa.

Millaisella tuella ja palveluilla parempaan lasten ja nuorten kasvuympäristöön? Miten hyvinvoinnin menestystarina voisi jatkua?

1. ***Palvelut ja tuki toimimaan paremmin yhteen lapsi- ja perhelähtöisesti - hallintolähtöisyyden sijasta***

Lapsi ja perhepalveluiden muutosohjelma (STM ja OKM) rakentaa lasten, nuorten ja perheiden hajanaisista palveluista sote- ja sivistysrajan ylittävää, järjestöt ja seurakuntien mahdollisuudet

huomioivaa kokonaisuutta uuden kunnan ja maakunnan toimintaympäristöön. Johtavina periaatteina ovat ihmissuhdelähtöisyys, voimavarojen vahvistaminen, perheiden monimuotoisuus sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen lähtökohdat. Sen ytimessä on lasten ja nuorten oma osallistuminen palveluiden kehittämiseen, jota muutosohjelma edistää kaikissa maakunnallisissa hankkeissa. Ohjelma perustuu jo aiempina vuosina tehdyn kehittämistyön kokemuksiin.

18+1 maakunnallisessa kehittämishankkeessa 2017-2018 verkostoidaan palveluita ja rakennetaan siltaa eri toimijoiden välille 1) matalan kynnyksen perhekeskustoimintamalliksi 2) uudistetaan koulua ja varhaiskasvatusta lapsen hyvinvoinnin tueksi 3) kootaan erityispalveluita ja jalkautetaan ne lapsen ja nuoren kasvuympäristöön sekä 4) uudistetaan kuntien ja maakuntien toimintakulttuuria lapsenoikeusperustaiseksi**.**

Tavoite on sekä vähentää lasten ja nuorten eriarvoisuutta että hillitä kustannusten kasvua vähentämällä korjaavien palveluiden tarvetta ja siirtämällä painopiste varhaiseen tukeen**.** Taustalla on jo usean aiemman hallituksen aikana tehdyt huomiot palvelujärjestelmän ongelmista. Jatkuvuus myös seuraavalle hallituskaudelle on tavoitteena. Esimerkiksi ammattilaisten osaamisen uudistaminen tukemaan uudenlaista toimintakulttuuria on erittäin pitkäjänteinen haaste.

”Haasteet eivät liity ensisijaisesti tai pelkästään lainsäädäntöön vaan erilaisiin toimintakulttuureihin, erilaisiin ihmis- ja lapsikäsityksiin, syvään juurtuneisiin ja vakiintuneisiin toimintatapoihin, joiden uudistamiseksi on tehtävä pitkäjänteistä yhteistyötä ja vuoropuhelua”. (Hallituksen lasten ja nuorten kärkihankkeiden työpajan johtopäätös/maaliskuu 2017)

2. ***Vanhemmuuden tuen näyttöön perustuvat menetelmät käyttöön sekä johdonmukaiseksi osaksi neuvolan, lastensuojelun, varhaiskasvatuksen ja koulun/oppilashuollon toimintaa-> ”kansallinen vanhemmuuden tuen ohjelma”***

Lapsen kehitykseen vaikuttaa toki koko kasvuympäristö, mutta kaikkein eniten lapsen kehitykseen vaikuttaa kotiympäristö ja vanhemmuuden laatu (Heckman 2011) . Suomessa kotikasvatuksen muutoksen suuri vaikutus on jo nähty siinä miten kuritusväkivallan kieltäminen 1984 on kohentanut lasten itsetuntoa, pärjäävyyttä ja vähentänyt erilaista häiriökäyttäytymistä. Kotikasvatusta ja vanhemmuutta vahvistavat toimet tukevat myös oppimista ja koulumenestystä sekä myöhempää pärjäämistä elämässä. Vanhempien tukeminen voidaan nähdä ”rokottamisena” huono-osaisuutta vastaan.

Lasten ja nuorten eriarvoistumisen ongelmia ei pystytä ratkaisemaan pelkästään koulun ja varhaiskasvatuksen toimin, jos ei samalla pystytä uudistamaan kodin kasvuympäristöä. Vanhemmuus ei ole hukassa: useimmilla lapsilla tilanne on varsin hyvä ja monessa suhteessa parempi kuin koskaan suomalaisten lasten historiassa. Sitä eriarvoisempi tilanne on kuitenkin niiden lasten kannalta, jotka eivät saa vanhemmiltaan myönteistä tukea koulutyössä, harrastuksissa tai arkisessa vuorovaikutuksessa. Heidän lähtökohtansa ovat muita heikommat. Vanhemmuuden laadun puutteet uusintavat eriarvoistumisen kierrettä ja lisäävät lastensuojelun tarvetta.

Osana Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa käynnistetään 2017 ensimmäisenä askeleena näyttöön perustuvien lasten mielenterveyden sekä vanhemmuuden tuen menetelmien jalkauttaminen neuvolan perhetyön, perheneuvolan, lastensuojelun, varhaiskasvatuksen ja koulun henkilökunnan käyttöön. Tämä ns. Kasvun tuki kokonaisuus on kehitetty osana ITLAn Lapset, nuoret ja perheet satavuotiaassa Suomessa -ohjelmaa yhdessä Suomen Mielenterveysseuran kanssa. Kasvun tuki -työssä lapsia työssään kohtaaville ammattilaisille, kuten opettajille ja varhaiskasvattajille, tuodaan ensimmäistä kertaa Suomessa vaikuttavia työmuotoja arvioituneena ja tiivisti toimitettuna tietona työskentelyn tueksi samalla tavalla kun Käypä hoito -järjestelmä on terveydenhuollon ammattilaisten käytössä.

LAPE-hankkeen puitteissa näyttöön perustuvia vanhemmuuden tuen työmuotoja levitetään ja seurataan tavoitteena luoda myös päätöksentekijöille, sekä johdolle että keskijohdolle tukea vaikuttavan työn johtamiseksi. Samalla tuodaan LAPE muutosohjelmassa ns. Hackney-mallin kautta lastensuojeluun enemmän ihmissuhdeperustaisuutta sekä perheterapeuttista työotetta.

Kyse on vasta ensimmäisestä askeleesta, jolle tarvitaan jatkuvuutta ja rakenteita. Kotikasvatuksen tuelle on myös laajasti kysyntää. Kasvatuksesta ollaan kiinnostuneempia kuin ehkä koskaan aiemmin. Jaksaminen ja vanhemmuustaitojen riittävyys mietityttävät vanhempia.

Tutkimuksesta tiedämme että myönteiseen vanhemmuuteen voi oppia. Tutkimus kertoo myös vanhemmuuden tuen vaikuttavuudesta lasten käytöshäiriöiden vähentämisen, mielenterveyden ja oppimisen tukena sekä samalla eriarvoistumisen vähentäjänä.

Suomessa on saatu hyviä tuloksia väestötasoisessa erilaisten terveys- ja hyvinvointiuhkien vähentämisessä. Tästä esimerkkejä ovat rokotusohjelmat tai ns. Pohjois-Karjala – projekti sydänkuolleisuuden vähentämisessä.

Seuraava väestövaikuttaminen tulisi Suomessa kohdistua vanhempien tukemiseen. Lasten eriarvoisuuden vähentämiseen tarvitaan kansallinen vanhemmuuden tuen ohjelma, joka arkipäiväistää kotikasvatuksen tuen ja tuo sen sujuvaksi osaksi kaikkia palveluita. Rokottaminen huono-osaisuutta vastaan vanhemmuuden tuen pohjalta vaatii saman tyyppistä laajaa kansallista panostusta yli puolue- ja sektorirajojen, kun Suomessa nähtiin sotien jälkeen.

Itsenäisyyden juhlavuoden lastenrahaston säätiö (ITLA) on valmis myötävaikuttamaan ja olemaan mukana vanhemmuuden tuen kansallisen ohjelman toimeenpanossa.